

Az útmenti keresztek jelene és jövője Vajdaságban

Konferenciakötet

Arcus Környezetvédő Egyesület

Topolya
2024. december 7.

Arcus Környezetvédő Egyesület
24300 Topolya, Iskola utca 2.
E-mail: arcuske@gmail.com
Web: www.arcus.org.rs

Összeállította:
Sihelnik József

Szerkesztette:
Dzsumnik Csaba

Lektorálta:
Sihelnik Ágnes

Készült a Hemigrafija Grafikai Műhelyben

Az útmenti keresztek jelene és jövője Vajdaságban

Konferenciakötet

Szervező:
Arcus Környezetvédő Egyesület

Helyszín:
Topolya község Művelődési Házának kiállítóterme

ÜDVÖZÖLJÜK AZ ÚTMENTI KERESZTEK JELENE ÉS JÖVŐJE VAJDASÁGBAN ELNEVEZÉSŰ KONFERENCIÁN!

Útmenti keresztjeink már több száz éve jelen vannak, minek során napjainkra beépültek az agrártájba, részét képezik kulturális örökségünknek, és kifejezik azt a vallási elhivatottságot, mely elődeinket jellemezte. Feladatunk az, hogy ápoljuk, őrizzük mindazt, amit őseink ránk hagytak. Éppen ezért a mi felelősségünk, hogy más egyebek mellett az útmenti keresztjeinkre is gondot fordítsunk, és lehetőség szerint minél tovább megőrizzük őket az utókornak.

A KONFERENCIA PROGRAMJA

- 12:30 Regisztráció a konferencia előadói és résztvevői számára**
- 13:00 Köszöntő**
Harkai Ákos elnök, Arcus Környezetvédő Egyesület
- 13:05 Megnyitó**
Sihelnik Ágnes, Arcus Környezetvédő Egyesület
- 13:15 Szakrális kisémlékek, típusok, és jelenlegi állapotuk**
Előadó: Dr. Silling Léda néprajzkutató, Községközi Műemlékvédelmi Intézet, Szabadka
- 13:50 Körmenetek Topolyán**
Előadó: Kocsis Antal helytörténész, Topolya
- 14:25 Topolya útmenti és köztéri keresztjeinek felmérése**
Előadó: Sihelnik Ágnes és Roman Andrej, Arcus Környezetvédő Egyesület, Topolya
- 15:00 Kávészünet**
- 15:30 Útmenti és köztéri keresztok helyzete egy plébános szemszögéből**
Előadó: Ft. Szakály József esperesplébános, Topolyai Plébánia, Topolya
- 15:55 Beszámolók a Vajdaság területén felújításra került keresztok munkálatairól**
Az útmenti és egyéb keresztok felújításának, illetve a folyamatban levő munkálatok összefoglaló beszámolója
Tomik Nimród: A Szőlősvárosi kereszt felújítása, Topolya
- 16:20 Sihelnik József: A Becsei úti fakeresztok felújítása, Topolya**

16:45 Sihelnik Ágnes: Isten dicsőségére emeltették... - Orom térségében található keresztek ismertetése, Orom

17:10 Szakmai beszélgetés, és közös diszkusszió

17:40 Az útmenti keresztek jelene és jövője Vajdaságban elnevezésű konferencia zárása

Sihelnik Ágnes: Az útmenti keresztek jelene és jövője Vajdaságban elnevezésű konferencia értékelése

17:45 Vacsora

Vacsora az előadók és résztvevők számára

ÖSSZEFOGLALÓK
(A programban meghatározott sorrend szerint)

KÖRMENETEK TOPOLYÁN

Kocsis Antal

A körmenet imádkozó és éneklő hívők sokaságának vonulása a papság vezetésével egyik szent helyről a másikra, hálaadó, könyörgő vagy a vallásos érzületet gyarapító szándékkal.¹ A szakirodalom említi a gyertyaszentelői, húsvéti, körüljárási, nagyszombati, úrnapi, virágvasárnap körmenetét.² Mi Topolyán az Úrnapi körmenetről (körmenetekről) találtunk adatokat.

Néhány, különböző korban készült, a várost topográfiailag bemutató térkép már sejteti, hogy hol lehettek a körmeneti útvonalak. Az 1763-ban kiadott Quits Antal-féle térképen jól látszanak a településen a beépített területek, a szélesebb utcák, a kialakított fő útvonalak, köztük a templomhoz vezetők is.³ A térképek és a szájhagyomány segítségével sikerült az 1800-as évek végén és az 1900-as évek kezdetén tartott úrnapi körmenetek útvonalát és megállóhelyeit azonosítani.

A XX. század drasztikusan átírta mezővárosunk életét, valamint az évszázadokon át kialakult szokásokat. A Nagy háború után Bácskában is új korszak kezdődött. Az elcsatolt területeken más lett az államvallás, az államnyelv. A nemzeti összetételt, állami irányítással megváltoztatták. Nézzünk néhány ide vonatkozó dokumentumot. Az 1900. évi népszámláláskor Bácsstopolyán volt 12029 (1890-ben 10816) lélek 2212 házban. Vallás szerint 11182 rk., 13 gkath., 12 gkel., 126 ág. ev., 95 ev. ref., 569 izr., 32 egyéb.⁴ Az 1981. évi népszámlálás szerint Topolyán nemzeti hovatartozás szerint: montenegrói 351, horvát 300, szerb 2548, a többi államalkotó nemzethez tartozók (nincsen részletezve KA) 55, magyar 12617, többi nemzetiségek (nincsen részletezve KA) 177, ismeretlen vagy nem nyilatkozott 29 és 950-en jugoszlávnak vallották magukat.⁵

Sokaknak nehéz lehet elképzelni, hogy városunk területén több szakrális jellegű körmenet létezett. Topolya az elmúlt száz évben óriásit fejlődött. Területileg megnőtt, a valamikori poros vagy sáros kocsiutakat többnyire szilárd kő- és betonutak váltották

1 <https://lexikon.katolikus.hu/>

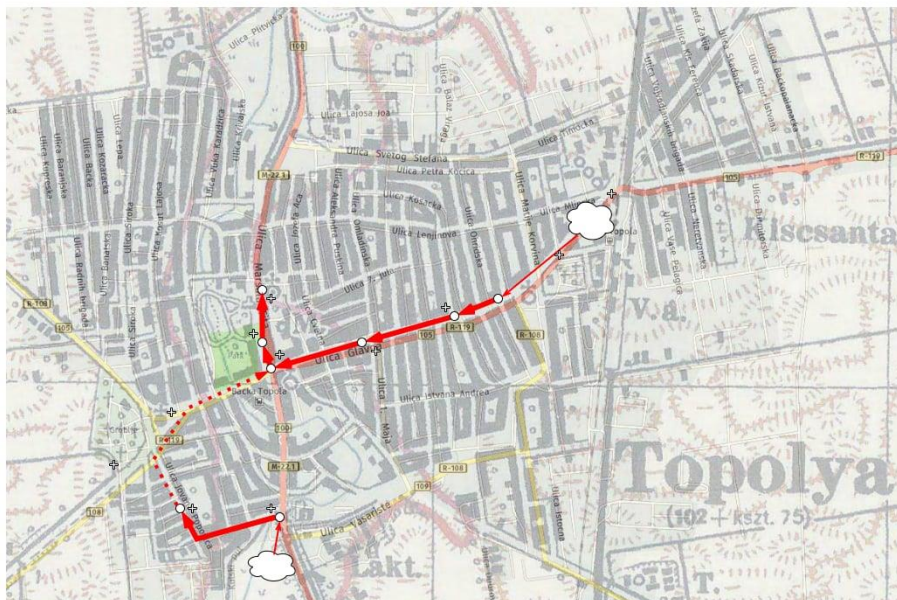
2 Új Magyar Lexikon, 4 K-Me, Akadémiai kiadó, Budapest, 1962. szerkesztő Berei Andor, 241 oldal.

3 A Quits Antal-féle, 1763-ban készült kéziratos térkép részlete. MOL S11 N 107, fényképezte Czikkelyné Nagy Erika

4 Iványi István, Bács-Bodrog vármegye Földrajzi és Történelmi Helynévtára, IV. kötet, 1909, Budapest, Horváth István kvny. 150. oldal.

5 Dr. Kornel Đere, dr. Pavle Tomić, Jožef Ipač, Opština Bačka Topola, Novi Sad 1985, Prirodno-matematički fakultet Novi Sad, Institut za geografiju, Novi Sad, 147. oldal

fel. A körmenetek száma, iránya, az azokon résztvevők száma koronként változott. Két körmeneti útirányt sikerült részben vagy teljesen azonosítani, a többi csak foszlányokban maradt fenn. Ami biztos, hogy kötődtek a felállított keresztetekhez.

A körmenetek útvonala

A szájhagyomány szerint az úgynevezett Keleti Úrnapi körmeneten vettek a legtöbben részt. A zentai úti, csantavéri úti, karkatúri, valamint a környező szállásokon élő emberek a vasúti átjáró után, az ott álló fakeresztől nyugatra csoportosultak. Ez a mai Fő utca és a Malom utca találkozásánál elterülő téren helyezkedett el. A keresztet már a második katonai felméréskor (1819-1869) berajzolták a térképészek.⁶ Létezése az 1900-as évek első feléig követhető az erre a vidékre kiadott katonai térképeken. A keresztet és az azt övező, léckerítéssel bekerített kertecskét a körmenet napjára megtisztították, virágsokrokkal díszítették. Délről tőle feküdt a kétholdas temető, amit járásosztás után 1870-ben nyitottak meg⁷ és 1909-ig volt használatban. Bejáratánál szintén fakereszt állott, amit szintén rendbe tettek erre a napra.

6 A II. Katonai felmérést I. Ferenc császár rendelte el 1806-ban és 1869-ben hagyták abba. Magyar Királyság területét 1819-1869. között mérték fel. Az eredeti szelvényeket a bécsi Kriegsarchívban őrzik.

<https://maps.arcanum.com/hu/geoname/serbia/backa-topola-3204672/>

7 Kiss Lajos, Kiszakított lapok Topolya történelméből, Hajtman István könyvnyomdája, Topolya, 1943. 860. oldal.

Az útról jól látszott az öntött vasból készült, kidíszített központi kereszt is. Egészen a disznó piac utcáig, a mai Korvin Mátyás utcáig volt a gyülekező, ugyanis hely kellett a lovas kocsiknak. A körmenet imádkozva, énekelve a Fő utcán indult meg a központ irányába. Első megállója Feketéék házában volt. Ezt megelőzően, napokkal korábban a ház előtti füvet lekaszálták, az árkot kitisztították. A szomszédok a házigazdához hasonlóan rendbe szedték a portáikat. Az egész házat átmeszelték (a kapualjat fehér színűre), a cementtéglá burkolatot felmosták. A közeli házak többségét is átmeszelték, az utcát pedig felseperték.

Feketééknél ezen a napon kitérték a nagy szárazkapu-bejáratot; székek, padok voltak elkészítve az idősek, fáradtabb személyek részére.

A kapualj belső részén, középre asztalt helyeztek, fehér abrosszal leterítve, rajta 80 cm magas, 50 cm széles, 30 cm mély, üvegezett szekrény állt, benne a gipszből készült körülbelül 40-50 cm magas Szűz Mária szoborral. A szekrény körül kisebb szobrocskákat, szentképeket helyeztek el. A vendégeket külön asztalokon sütemény, pogácsa, hájas kifli, nagy kancsóban ivóvíz várta. Több vödörben, kannában az ásott kútból merített víz volt előkészítve. Az atya megszentelte a kiállított ereklyéket, megáldotta a jelenlevő személyeket, külön köszöntötte és megáldotta a fogadó családot. Ezután közösen elmondtak néhány imát és elénekelték pár éneket. A bor és a pálinka se maradt el, de azt már úgy mondták „hátral az udvarban adták”.

1902-től a Kültéri iskola sarkán felállított, a kocsitól felé néző, szürke terméskőből készült Dósa kereszt volt a körmenet következő megállója. Lépcsőzetes talapzatára és a keresztoszlopra virágot helyeztek, a márványtáblát, amibe a szöveg volt bevésve a hívek fényesre tisztították, a betűket átfestették. Amikor a körmenetben résztvevők mind összegyűltek, kezdődött a szertartás. A pap megszentelte az emlékművet, köszönetet mondott a keresztet állító és karbantartó családnak. Elimádkozták a kijelölt imákat, majd énekelve, imádkozva tovább vonultak.

A következő állomás keresztjéről nagyon keveset tudunk. Pontos helyét ismerjük, mivel a II. katonai felméréskor (1764-1787)⁸ bejelölték a kartográfusok. A szájhagyomány szerint a Szélmalom utca volt, ez a mai Május 1. utcának a nyugati oldalán állott, közel a Fő utcához. A keresztút állomása az adatközlők szerint egy lépcsős talapzatú kőkereszt volt.

Ezt követte a Kisimre házában lévő állomás. A kocsitól a mély árkon át híd vezetett a bejáratához, ahol a gazda családjával várta a körmenetet. Ugyanúgy, mint a többi családnál, itt is nagy volt az előkészület erre a jeles napra. A szertartás hasonlóan zajlott le.

Következő állomás, ahol a város vezetőségéből többen is csatlakoztak a körmenethez, a központban álló Szentháromság szobornál volt. Ezt az emlékművet Szatmári János

8 A II. Katonai felmérést I. Ferenc császár rendelte el 1806-ban és 1869-ben hagyták abba. Magyar Királyság területét 1819-1869. között mérték fel. Az eredeti szelvényeket a bécsi Kriegsarchívban őrzik. A Magyar Királyság területét <https://maps.arcanum.com/hu/geoname/serbia/backa-topola-3204672/>

emeltette 1872-ben. A szobor magas oszlopon állt, és léckerítés vette körül. Tőle északra helyezkedett el az akkori piactér.

A templom és a Szentháromság szobor közötti rövid útszakaszon állt a Szent Flórián szobor. Pontos adatunk nincs állításának idejéről, valószínűleg 1800-as évek végén emelték. Nem találtunk adatokat arról sem, hogy megállt-e a körmenet ezen a helyen. Valószínűleg igen. A körmenet befejeztével a hívek bevonultak a templomba.

Részben ismerjük a Topolya nyugati részén tartott körmenet útvonalát és állomásait. A gyülekező, a kiinduló pont a mezőváros déli részén az alsó kulai és hegyesi út találkozásánál volt. Ez a mai Tito marsall és Branko Radičević utcák kereszteződése, ahol egy léckerítéssel védett fakereszt állott.

Nem tudjuk ki és mikor állította, az ötvenes évek elején még jelezte az alsó kulai út kezdetét. A lovas kocsiknak bőven volt hol megállni a tőle délre elnyúló réten, ahol több gémeskút biztosította az itatásra a vizet. Ha az időjárás engedte, ettől a ponttól délre látszottak a valamikori Fybaych település Mindenszentek templomának romjai.⁹

A hívek nyugati irányba indultak, a meredek kaptatón felfelé a Vágóhíd-sorra. Ez a mai Jovan Popović utca. Keleti oldalán fakereszt állt. Ez volt a következő állomás. Az előkészületek, a szertartás hasonlóan zajlottak le, mint a többi esetben. Hogy innen, hova vezetett az útjuk? Mi volt a további útvonal, állomáshely? Nem tudjuk.

9 Dóka Klára: Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 1. Kalocsai főegyházmege. Budapest, 1998. 69 -70. oldal.

TOPOLYA ÚTMENTI ÉS KÖZTÉRI KERESZTJEINEK FELMÉRÉSE

Sihelnik Ágnes és Roman Andrej

A topolyai Arcus Környezetvédő Egyesület néhány évvel korábban felfigyelt az útmenti keresztok állapotára, valamint meglátta a lehetőséget a keresztok környékén már kialakult mikroélethelyek megőrzésére, illetve újbóli kialakítására. Mindemellett az épített szakrális kismemlékek évszázadok óta részei az agrártájnak, és őrzik az egykor virágzó tanyavilág emlékét. Egyesületünk szükségesnek látta a még meglévő keresztok állapotának felmérését ahhoz, hogy érdemben meg tudja kezdeni a keresztok és környékük rendezését.

Felmérésünk alapjául Topolya kataszteri községén belül elhelyezkedő útmenti és köztéri keresztok szolgáltak. A felmérést 2022-ben és 2023-ban végeztük. Ebben az időszakban húsz keresztet kerestünk fel. A felmérés során, a későbbi megőrző munkálatok érdekében, a keresztok anyaga, magassága, szélessége, az anyag vastagsága, valamint egyéb jellemzők, mint például a corpus anyaga, talapzat méretei, kerítés anyaga és méretei, tető, valamint a feliratok szövege került rögzítésre. Ezen adatok rögzítése fontos, hogy a későbbiekben a felújítási munkálatok során ne változtassunk a keresztok eredeti kinézetén, hanem minél jobban igazodjunk az eredeti formához.

Az általunk felmért keresztok a következők:

1. Kokrehel-kereszt – Vásártér (kőkereszt, állapota kielégítő)
2. Ozorák-kereszt – Tito marsall utca (kőkereszt, állapota jó)
3. Galambos-Dósa-kereszt – Svetozar Miletic utca (kőkereszt, állapota jó)
4. Prokec-kereszt – egykori Žitko előtt (kőkereszt, állapota jó)
5. Keleti temető keresztje (kőkereszt, állapota jó)
6. Fekete-kereszt – Zentai út (fakkereszt, állapota rossz)
7. Zentai úti csonka kereszt (kőkereszt, állapota nagyon rossz)
8. Bacsa-kereszt – Zentai út, Kadvány szállás (fakkereszt, újítás alatt volt)
9. Bodor-kereszt – Zentai út, Bodor szállás (kőkereszt, állapota jó)
10. Zahorecz-kereszt – Becsei út, a régi iskolánál (kőkereszt, állapota rossz)
11. Major – kereszt – Bajsai út (fakkereszt, felújított)
12. Tomik-kereszt – Bajsai út (kőkereszt, állapota jó)
13. világháborús kereszt – Gorica (kőkereszt, állapota rossz)
14. Lános kereszt – Tito marsall utca (kőkereszt, állapota jó)
15. Rind-kereszt – Petar Kočić utca (kőkereszt, állapota jó)
16. Kiss Lajos keresztje – faiskola (kőkereszt, állapota jó, kisebb hibával)
17. Janik-Misintzki-kereszt – Május 1-je utca (kőkereszt, állapota kielégítő)
18. Vaskereszt – Žibel (vaskereszt, állapota rossz)
19. Szekula-kereszt/Vaskereszt – a kishegyesi határban (vaskereszt, állapota rossz)

20. Beton kereszt – a kishegyesi úti iskola közelében. (beton, állapota jó, de nem az eredeti)

Az általunk készített lista nem tartalmazza azt a további négy fakeresztet, melyek a felújítás különböző fázisaiban voltak a felmérés során.

Függelék:

A felsoroltak közül fontos kiemelnünk, hogy a vásártéri Kokrehel-kereszt idővel ki fog dőlni. A zentai úti Fekete-kereszt corpusa csonka, a fa korhadt, a vaskerítés felújításra szorul. A zentai úti csonka kereszt gyakorlatilag megsemmisült, csak a talpzata van meg, illetve egy sírról származó feszület van ráerősítve. Felirata nem olvasható. A I. Világháborús kereszt felújítása erősen javasolt. A Láncos kereszt új táblát igényel. Kiss Lajos keresztjének talpzata javításra szorul. A két vaskereszt javítása elengedhetetlen, valamint a Szekula-féle kereszt körbekerítése javasolt.

BESZÁMOLÓK

A Szőlősváros kereszt felújítása

Tomik Nimród

A kereszt Topolyán belül a mai Szent István, és a Pera Segedinac utca kereszteződésénél állt. Ez a városrész az egészségház közelsége miatt igen forgalmas. A helyiek közül sokan ismerik ezt a keresztet. Korábban temető bejáratát jelezte, az elmúlt évtizedekben a temetőt felszámolták, a területet beépítették. Úgy alakult, hogy a kereszt egy ház udvarában állt, melyet bő 20 évvel ezelőtt fel is újítottak és meg is szenteltek. Az elmúlt években a ház többször is gazdát cserélt, és olyan is előfordult, hogy a kereszt egy rövid időre eltűnt, majd újból a helyére került. Felvettem a kapcsolatot az akkori tulajdonossal, hogy megkérdezzem, mi a terv a kereszttel. A tulajdonos jelezte, mivel a fia házassága nem sikerült, ezért kénytelenek voltak a házat eladni, mely éppen akkor volt folyamatban. Az új tulajdonosoknak megadta a számom. Nem kellett sokat várni, és jelentkeztek, hogy ha lehet, mihamarabb vigyem el onnan azt a keresztet, mert az nekik semmit sem jelent. Édesapámmal elmentünk érte. Sajnos igen rossz állapotban volt, a fa része teljesen elkorhadt. A pléh Krisztus rész is felújításra szorult. Megfelelő faanyagot vásároltam és felkerestem Mendei István és Hatvani Róbert helybéli asztalosokat, hogy készítsék el a keresztet. A keresztet védő pléh dísz hosszú évek óta egy udvarban várta, hogy újra hasznos legyen. A pléh Krisztus felújítására dr. Szakmány Major Edit amatőr festőt kértem fel, aki szívesen vállalta a feladatot. Az új helyszín kiválasztásával kapcsolatban többek véleményét kikértem. Amit szerettem volna, az az, hogy temető bejáratához kerüljön, mivel az eredeti feladata is az volt. A döntés végül a nyugati temető főbejáratára esett. A bejáratnál néhány méterrel beljebb, jól látható helyre került a felújított kereszt. Felszentelését ft. Szakály József esperesplébános végezte, Szűcs Gergely kántor úr közreműködésével. A munkálatokat segítette a Komgrad Kommunális Közvéllalat, Baranyi Ákos fémmegmunkáló, és Vörös Csaba kőfaragó.

Topolya keresztjei

Kocsis Antal

Városunkban és a környező területeken több kereszt található. 1992-ben vetődött fel először a gondolat, hogy ezeket fel kéne kutatni és egy rendszerezett nyilvántartásba venni. Ami az asztal melletti beszélgetés során egyszerűnek tűnt, annak megvalósítása meglehetősen nehéz volt. Régi okmányok között kezdődött a kutatás, aminek során az első kéziratos térképektől kezdve, minden hozzáférhető kartográfiai dokumentumot át kellett nézni. Ennek alapján kirajzolódott egy, a szakrális örökségünket tartalmazó (igaz, topográfiailag nem eléggé pontos) útmutató térkép. A munka a terepen folytatódott a kereszték felkutatásával, amelyeknek megtalálása és térképen történő bejelölése kezdetben könnyebbnek ígérkezett. Sajnos, kiderült, hogy több kereszt rombolás és keresztgyalázás áldozata lett. A földek államosítása, felparcellázása, a régi hagyományokat nem tisztelő emberek gondatlansága nagyban hozzájárult azok eltűnéséhez. A megtaláltak állapota elég változó volt, esetenként nagyon szépen rendezettek, többségük azonban felújításra szorulna.

A könnyebb áttekintés céljából a feldolgozott anyagot több csoportba osztottam:

Temetőkereszték;

Templom kereszték;

Köztéri kereszték;

Útmenti kereszték.

A vidékünkkel kapcsolatos régészeti és történelmi kutatások arról számolnak be, hogy majdnem minden település saját egyházzal, azaz templommal rendelkezett. Topolya területén több Árpád-kori, középkori templomról, temetőről tudunk, ahol kereszt állhatott. A közel másfél évszázadig tartó török megszállás idején a lakossággal egyetemben sok keresztény szimbólum is megsemmisült. A vidék újraéléde az 1697-es zentai csata után indult meg, az újratelepítés és a belső migráció következtében a népesség számának növekedése óhatatlanul azt eredményezte, hogy a keresztény egyháznak is újra kellett szerveződni a térségben, ahogyan azt 1700-as évekből fennmaradt templomújításokról, keresztállításokról dokumentumok is igazolják.

Az újjászerveződés idején állított első kereszték főleg fából készültek, rajtuk bádogból Krisztus, tetejükön csipkézett vagy fűrészfogazású bádogtető volt. Később Krisztus ábrázolására öntvényből készült szobrot használtak, lábához Mária szobrocskát helyeztek, a keresztoszlopot földbe ágyazták. Kivételt képeznek

az áthelyezett, felújított kereszttek, amelyeknél téglá, beton vagy akár malomkő alapot használtak.

A kőből készült keresztteknél elmaradhatatlan volt a több lépcsős talapzat. Ezek először a könnyen megmunkálható homokkövek, simák vagy cikornyás faragásokkal díszítettek. Később megjelentek a csiszolt kő- és márványtalapzatok különböző formái. A kereszttek általában ugyanabból az anyagból készültek, mint talapzatuk. Esetenként előfordult, hogy a kő vagy márvány talapzatra vasból készült kereszt került. Krisztus és Mária szobor anyaga majdnem minden esetben öntvény, kőből faragottat csak elvétve találunk. Néhol a kompozíció részét képezik még gyertyatartók és a kisméretű, angyalokat ábrázoló szobrocskák.

A kereszttek köré részben díszítő, részben védelmező funkcióval kerítés épült, ezek főleg a korai feszületek esetében találhatóak. Először a karókra rögzített, meszelt léckerítések jelentek meg, amelyek későbbi változata a faragott léckerítés volt tartóoszlopokra rögzítve. Többségüknél a feszülettel szemben kiskaput állítottak az emlékmű és az azt övező kertecske gondozása céljából. Idővel megjelentek a szépen kovácsolt vaskerítések, lánckerítések, vaskorlátok is.

Sajnos szemtanúi vagyunk annak, hogy keresztjeink egymás után tűnnek el, különböző okok miatt.

Lássunk most néhány olyan keresztet, amelyre már csak emlékezni tudunk:

A Vágóhíd sor keresztje. Topolyán, a régi Vágóhíd-soron is volt kereszt. Az utca keleti oldalán állt nyugati tájolással, a mára már feledésbe merülő körmenet egyik állomásaként. Ez a kereszt is a második világháború utáni változások áldozata lett. Az akácfaából készült feszület magassága 2,5-3 méter lehetett. Felül a keresztfa alá lenyúló, csipkézett bádogtető fedte. Az I. N. R. I. (Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum - Názáreti Jézus, a zsidók királya) feliratot tartalmazó, kitépelt könyv lapjára emlékeztető tábla öntvényből készült. Oldalra billent fejjel a halott Jézust ábrázolta az ugyancsak öntvényből készült szobor. Alatta, a keresztoszlopra erősített, kiugró párkányon volt Mária szobra, lehajtott fejjel, összetett kezekkel. A keresztoszlopra egy kovácsoltvasból készült gyertyatartót is erősítettek, aminek díszítései úgy voltak elhajlítva, hogy azokra virágot, koszorút rögzíthettek. A keresztoszlopba vésett szöveg csak részben volt olvasható.

A szőlősi vagy alvégi temető keresztje. Topolya talán legrejtelmesebb temetőjében állt kereszt sorsa sokatmondóan szemlélteti a hagyománytisztelő, vallásos emberek harcát a múltunk megsemmisítőivel szemben. A szőlősi temetőt valamikor úgy emlegették, mint a temetőre épült temetőt. Topolya akkori északi peremén, domboldalon terült el, tőle délre volt a Nagygödör a kitaposott kaptatókkal, majd fent a dombon az Ispita, és annak temetője. Északra és keletre voltak a szántók, a szőlőskertek, nyugatra a lapály, a Vadas. Senki nem tudta megmondani, mikor kezdtek oda temetkezni és mikor volt az utolsó hantolás. Többen tudni vélték, hogy az 1848/49-es szabadságharc leverése utáni terror alatt

az Ispita kórházában elhunyt honvédeket a feltűnés elkerülése végett itt hantolták el. Az első világháború után a területet felparcellázták, szétosztották a szegényeknek. A temető sorsa ezzel megpecsételődött. Az 1811-ben állított keresztje mezsgyekaróként szerepelt, amit házépítéskor ki kellett volna dönteni. Nem ez történt. Egyik napról a másikra a keresztet öt házzal nyugatra, az egyik ház kertjébe helyezték át. Az 1960-as évekig állt új helyén. Ekkor már nem bírta a hosszú évek terhét, és megroggyant. Helyébe új fakereszt került, amiről lemaradt a védelmet szolgáló bádogtető, így 1999 őszén kibillant a helyéről. A szőlősi temető emléke ezzel nem szűnt meg, 2000. április 19-én akácfából készült új kereszt került helyébe. Időközben a ház többször is gazdát is cserélt. Voltak, akik elfogadták az ott álló keresztet, azonban a jelenlegi háztulajdonos eltávolította.

KERESZT A SZŐLŐBEN

„Ezen kívül még két keresztet készítettek
Templer, s Görög Dimó által emeltettek”

Topolya mezőváros története szerint a Görög Dimó emeltette 1811-ben ezt a keresztet. A további sorok azt is elárulják, hogy az akkori várostól messze esett, mert meg kellett várni a jó időt, hogy kimenjenek és felszenteljék. A hely meghatározása, miszerint a szőlőben állították, igencsak tág fogalom. A Quits Antal-féle 1763-ban készült kéziratos térképen a várostól északkeletre be vannak rajzolva Topolya szőlőültetvényei. Kevés remény volt arra, hogy az akkori kántor és iskolamester, André István sorai alapján nyomára jutunk ennek a keresztnek. A felállítás óta eltelt több mint kétszáz év átrajzolta a város képét, az újabb korok nyomot hagytak, nem kímélve a múltat. A térképek, okmányok időrendbe állítása azonban segítette és ezt az idősebb emberek által közölt adatok is megerősítették. Valahol a Bodrogh téglagyár mögötti utcában is volt egy, ahogy ők emlegették „ismeretlen rogyant fakereszt”.

Néhány éve egy véletlen beszélgetés újból erre a keresztre irányította a figyelmemet. Egyik ismerősöm megvett egy régi házat abban az utcában. Átépités közben a padláson találtak egy nagyon rozsdás pléh Corpust. A volt tulajdonos nem sokat tudott róla, de a szomszédok is csak annyit, hogy „talán ott állt”, mérete, anyaga, formája az 1800-as évek elején készületekkel azonos.

AZ 1700-AS ÉVEKBEN EMELT KERESZT

Az 1750-es újratelepítés vagy hozzátelepítés után Topolya lakosainak száma megnőtt, így az itt elhalálozottak száma is, ezért új temetőt kellett nyitni. A keresztény egyházak előírásai megkövetelték, hogy felszentelt földbe történjen a temetkezés, amelyet keresttel jelöltek meg. A ma Nyugati- vagy Nagytemető néven ismert temető keresztje az akkori bejáratnál állt (most ez a hátsó, a Bajsa felőli bejárat). Százötven év elmúltával ez a kereszt felújításra szorult. Dósa Ferenc

és Galambos Anna 1900-ban restauráltatta, meghagyva az eredeti Corpust és a keresztoszlopot, amin olvasható az 1700-as év vésete is. Idővel a környékén nyugvók leszármazottai elhaltak vagy megfeledkeztek a sírokról, így a terület elhagyatottá vált, a növényzet elburjánzott, a XX. század második felében pedig a kereszt is kibillent. Szerencsére a közelben lakók, hogy ne semmisüljön meg, traktorral visszahúzták és egy fának támasztották.

Topolya, de talán a vidék legöregebb fakeresztjét a Major Gábor és Etelka által felújított kereszt mentette meg a feledéstől, amelyet 2018-ban szenteltek fel.

Szerencsére városunkra nemcsak a rombolás jellemző. Ma is állítanak fel új keresztet emlékül hagyva az utókornak, vagy szorgos munkával igyekeznek a meglévőket felújítani, rendbe hozni. Köszönettel tartozunk nekik munkájukért.

Kishegyesi útszéli és falubeli kereszték

Zsidai Erzsébet

E rövid áttekintőt Dr. Szőke Anna az Út menti kereszték Kishegyes település területén című tanulmányának felhasználásával készítettük, amely a szerző Ez a falu más című könyvében jelent meg, 2009-ben.

A kishegyesi Helyi Közösség Tanácsa a tavaszon határozatot fogadott el, miszerint anyagilag támogatja az útszéli, illetve a faluban lévő kereszték felújítását. Megbízta Németh Gábor falugondnokot, hogy járja körbe a keresztéket, mérje fel állapotukat. Miután Németh Gábor összegyűjtötte a szükséges adatokat, felmérték, melyik keresztén kell kőműves munkát végezni és melyek azok a kereszték, amelyeket csak átmeszelni, kifesteni kell, illetve a környékét kitakarítani. Ez utóbbi munkálatokra önkéntes csapat alakult, amely szombat délelőttöként dolgozott egy-egy kereszt helyreállításán, festésén.

Sajnos elég gyér az írásos feljegyzés a Kishegyesen felállított útszéli, vagy, ahogy a faluban elterjedt - faluszéli keresztékről.

Ezeket a fészületeket legtöbbször a falu utolsó házánál állították fel: például a Topolya, Bajsa, Kúla, Verbász, Szikics, Mohol felé vezető faluszéleken. Az előttük elhaladó vándor keresztet vetett, rövid imát mondott és kérte az Úr Jézus segítségét, ha elhagyni készült a falut és hálát rebegett, ha szerencsésen hazaérkezett.

Az útmenti kereszték többségét a kishegyesi hívek adományából emelték, így jelölvén a falu határait, állítottak keresztet betegség és inség megszűnéséért (ez sajnos már nem létezik, a település első temetőjében állt). Meg kell említeni a balesetmegelőző keresztet, amely a nemzetközi út - a Vasút utca és a Sziváci út találkozásának háromszögében található (a Dömötörnél). Magánszemélyek-földbirtokosok saját birtokukon szintén állítottak keresztéket, leginkább megemlékezésül (Gálik, Mátyus, Fodor kereszt).

Az első útszéli fakeresztet a faluból Verbászra vezető úton 1796-ban állították. Ugyanakkor írásos feljegyzések szerint 1819-ben Kishegyesen és határában „Isten Ditsóságára felállítatott Nyóltz Keresztfa”. Ezek anyaga valószínűleg akác lehetett, sajnos nem lehettek hosszú életűek.

Első kereszt, amelyet az önkéntesek rendbe tettek a **Gálik kereszt**, amely a Kossuth Lajos és a Népkert utcák találkozásánál található. 1918-ban állította Gálik András, kishegyesi földbirtokos. Bár írásos nyoma nincs, a szájhagyomány szerint annak állítottak vele emléket, hogy a falut elszakították Magyarországtól. Mivel az akkori szerb hatalom a kereszttel való emlékeztést nem engedélyezte volna, a

lakosok egyrészt titokban tartották üzenetét, másrészt magán portán állították fel, így még ha akarták volna, akkor sem tudták volna megakadályozni a felállítását. Jelenlegi helyére - vagyis az utcafrontra, ifjabb Gálik András jóvoltából került 1941-ben. Vaskerítéssel van körbe véve.

Magassága: 300 cm. Alapzat szélessége: 65 cm. Karéjos kereszt szárny hossza: 85 cm.

Az önkéntes csapat által helyreállított következő kereszt a **Baleseti kereszt**, amely a Dömötör féle épülettel átellenben (a kishegyesiek éppen ezért Dömötör keresztnek is hívják), a Sziváci út, a Vasút utca és az E-5-ös út találkozásánál található. Feltételezhető, hogy a hármás útkereszteződés miatt azon a helyen több baleset történt és az arra járó utazók megvédésére emeltették. Beton talapzaton kovácsoltvasból van a kereszt, két oldalt szintén vasból két gyertyatartó áll. Corputa ugyancsak öntött vas.

Magassága: 250 cm. Kereszt szárny hossza: 65 cm.

Harmadikként a **Topolyai úti kereszt** került átfestésre. Ez a kereszt Kishegyes Topolya út felőli bejáratánál baloldalon található, nem közvetlenül az út szélén, és téglával kirakott lépcsőzet van előtte. 1907-ben emelték a kishegyesi római katolikus hívek adományából. Felirata: „Emeltetett a kishegyesi róm.kath.hívek alapítványából”.

A kereszt magassága: 300 cm. Párkányszélessége: 90 cm. A kockafejes kereszt szárny hossza: 90 cm.

A Nyugati - azaz a Kálvária temetőben található, a kishegyesiek által **Nagy keresztnek** nevezett kereszt volt a következő felújított kereszt, melyen a következő felirat található: „*Jézus keresztje alatt nyugodni élet. Emeltetett 1912*”. Tehát 1912-ben állították, feltételezhetően szintén a kishegyesi hívek adományából, pontosabban az akkor még létező alapítvány pénzéből.

A **Malmer kereszt**, vagy, ahogy a faluban nevezik, a moholi úti kereszt, a falu Moholra vezető kijáratánál található, közvetlenül az utolsó ház szomszédságában. A keresztben található felirat: „*Isten dücsösségére emeltették Malmer Péter és neje született Zaun Zsuzsanna 1878*”. 146 évvel ezelőtt állították. Talapzata 75 cm magas, a talapzaton felüli magasság 380 cm, peremszélessége 95 cm, a karéjos kereszt szárny hossza 95 cm.

Ez idáig az önkéntes csapat ezt az öt keresztet hozta helyre teljes egészében.

A **verbászi úti kereszt**ről egy 1887-ből ránk maradt alapítványi levélből megtudhatjuk, hogy Pecze Illés kültanyáján a század közepétől kőkereszt állt, és erről az alapítványi levélben többek között ez áll: „...özv. *Pecze Péterné szül. Fabó*

Verona a helybeli rom. kath. kegyes alappéztárába ötvenöt, azaz 55. forint, osztr. értékben lefizetett oly célból, hogy ezen tőkének esedékes kamataiból ipa Pecze Illés néhai hegyesi lakos által saját kültanyáján a verbászi út mellett kőkereszt gondoztassák és fenntartassék". A kereszt tehát az egykori Pecze birtok területén található - a kastély bejáratánál, a jelenlegi Verbászi út jobb oldalán. Sajnos a felirata olvashatatlanra rongálódott. Helyreállítása hamarosan befejeződik, jelen pillanatban túl vagyunk a kőműves munkálatokon, a talapzat megerősítésén, egy elkövetkező akció során pedig a festésre is sor kerülhet.

Az alábbi kereszték rendbetétele vár még a lelkes önkéntesekre:

A Fodor kereszt a moholi úton. Privát keresztként tartják számon a moholi úti Fodor tanya egyik bejáratánál állított kőkeresztet, amit Fodor Mihály 1878-ban emeltetett. Az idősebb kishegyesiek még emlékeznek arra, ez a kereszt két hatalmas fa ölelésében állt, gyönyörű környezetben. Nagyon távol esik a falutól, túl az autóúton, sajnos a kereszt mellé ültetett fákat fa tolvajok kivágták, a fészületen lévő Jézus corpust pedig lelopták. A kereszt rendbetétele komolyabb befektetést igényel.

Kúlai úti kereszt. A fából készült kereszt kékes szürkére van meszelve. A faluból Kúla irányába vezető úton található. A kishegyesi hívek eddig a keresztig kísérik a Doroszlóra gyalogosan zarándokoló moholiakat. Korábban a kishegyesi hívek, míg bírták egészséggel, az augusztusi zarándoklat előtt a Malmer keresttel együtt ezt a keresztet is minden évben átmeszelték. Sajnos mára már a kúlai úti kereszt nagyon elhanyagolt állapotba került, elburjánzott növényzete arra utal, hogy a keresthez tartozó terület valamikor rendezve volt és orgonabokrokkal és más díszcserjékkel volt körbekerítve. Magassága: 250 cm, keresztzárny hossza: 110 cm.

Welker kereszt a Bajsára vezető úton található, az úgy nevezett Welker tanya első tulajdonosa, Kiss Károly emeltette. Sajnos az évszám nincs rajta feltüntetve. Alapzata műkö. Középső rész Szűz Mária dombormű, a fészület öntöttvasból készült. Magassága az alapzattal együtt 425 cm. A korábbi években a kishegyesi hívek itt álltak meg imádkozni, amikor augusztusban a bajsai templombúcsúra zarándokoltak.

Bár nem útmenti kereszt, de kisebb felújítást igényel a **Keleti temető központi keresztje** is. Felirata: *„Isten dicsőségére emeltette Papp János és Papp József 1913*". Magassága 380 cm. Peremszélessége 75 cm, kockafejes keresztzárny hossza 90 cm. A Nagykeresztet, ahogy a kishegyesiek emlegetik, a mostani felmérés szerint elsősorban újrafestést igényel, ugyanis a kishegyesi hívek - míg bírták egészséggel, rendszeresen gondot viseltek róla.

Az úgy nevezett **Firány kerestről**, amely a falu Szikics felé vezető kijáratánál az E 75-ös út és a Kendergyár utca találkozásánál található, a kishegyesi Czékus család rendszeresen gondot visel. Bár a faluban Firány kerestnek nevezik, a keresthez a családnak csak annyi köze van, hogy az ő családi házuk előtt található.

1991-ig egyetlen pléh Krisztusa volt a falunak. Abban az évben a kishegyesi hívek adományából a faragott fakeresztre a corpus dombormű formában került fel. Magassága: 300 cm. Keresztszárny hossza 170 cm.

A 2000-es években magánkezdeményezésnek köszönve két új keresztet is állítottak: a Kátai tanya tulajdonosai 2001-ben Nagyhegyes emlékének állított keresztet, illetve a Temető utcában, hálája és köszönete jeléül 2011-ben Csabai Jolánka.

Az emlékezet szerint két kereszt a második világháborút követő kommunista világban tűnt el a településről: a Mátyus kereszt és a mostani Bartók Béla utcában felállított kereszt.

Brazíliai fakereszt

Sóti Anna és Sóti Rudolf

A keresztet 1934-ben állították, rajta Bozó Mihály neve szerepel. A kereszt maga fából készült, rajta bádoglemezre festett Krisztussal, minek megáldására a szabadkai püspökség 1934. augusztus 12-ére adott engedélyt. Falunk keresztjének felújítása 2-3 éve csak beszédtéma volt néhány ember között. Az előző polgármester megengedte, hogy az egyik vadászligetből akácfaát vágjunk ki, de ott nem találtunk megfelelő méretűt, ugyanis négy méter magas és 30x30 cm vastagságúra lett volna szükség. Így nem lett a dologból semmi. Pályázat útján nem tudtuk megvalósítani a felújítást, és sajnos az egyház sem tudott erre keretet biztosítani. 2020-ban hallottunk kereszt felújításokról, és beszélgettünk Pecze István bácsival, aki arra biztatott bennünket, hogy ne hagyjuk a dolgot nyugodni, mert ő is hallott valamit a rádióban a témával kapcsolatban. Beszélgetésünk után pár héttel, a rádióműsor ismétlését hallgatva értesültünk arról, hogy a Keresztény Értelmiségi Kör foglalkozik kereszt felújításokkal.

Megkérdeztem a portán lévő ház tulajdonosát, ahol a kereszt áll, hogy mi a szándéka a kereszttel. A tulajdonos elmondása alapján tervben volt a felújítás, de elfoglaltsága miatt két hónap múlva se történt semmi. Beszámoltam a gunarasi plébánosnak a szándékomról. A COVID-19 miatt elhúzódott az elsőáldozás, bérmálkozás, de amint vége lesz, utána néz, mit lehetne tenni. Mikor ezek az események megtörténtek, további hónapok teltek el anélkül, hogy bármi történt volna a keresztel. Vettem a bátorságot, és írtam Szabó Károly úrnak, a szabadkai Keresztény Értelmiségi Kör tagjának. Szabó úr arról tájékoztatót, hogy bár jelenleg nincs kiírt pályázat, de értesíteni fog, amint ismét nyílik lehetőség a pályázásra. 2020 júliusánál járunk. Októberben szóltak, hogy a korpuszt meg tudják pályázni, de a fa részt nekünk kell helyrehozni. Több telefon és üzenetváltás után 2021 májusában megtörtént a korpusz levétele, és elvitték restaurálni. A faluban kitettünk egy értesítést az adománygyűjtésről. A szándékunk az volt, hogy amennyiben nem jön össze a szükséges összeg, azt mi magunk pótoljuk. A kereszt szárny elülső része teljesen tönkrement. Ennek pótlására száraz akácfaát kaptunk, a kereszt szárat pedig lecsiszoltuk. Több réteg festék szépen lejött a csiszolás során, mivel elég stabilan áll még a malomkőben, ami talapzatul szolgál. A réseket, repedéseket begleteltük. Lassan, de érkeztek a hozzájárulások. Mivel csiszolópapírra, glettre, festékre nem kellett annyi pénz, így sikerült készíttetnünk egy bádog fedelet, ami eddig nem volt a keresztben. A kereszt szár közepén lévő díszleceket is kicseréltük. 2021. szeptember 4-én hozták az új korpuszt, mivel a régivel nem történt semmi, az újat Korhecz Papp Zsuzsanna készítette. 20-án

kaptunk egy bádogra festett Szűzanyát is a lábazathoz, aminek a helye megvolt, de eddig üresen állt. Ezt Bogdán Hajnal festette. Felszentelését 25-én Zsolnai István, gunarasi plébános végezte.

Köszönjük mindenkinek, aki bármilyen módon hozzájárult, hogy falunk kincse szebb köntösben pompázzon.

Jegyzetek

Az útmenti keresztek jelene és jövője Vajdaságban elnevezésű konferenciát támogatta:

Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi
– Nemzeti Közösségi Titkárság

